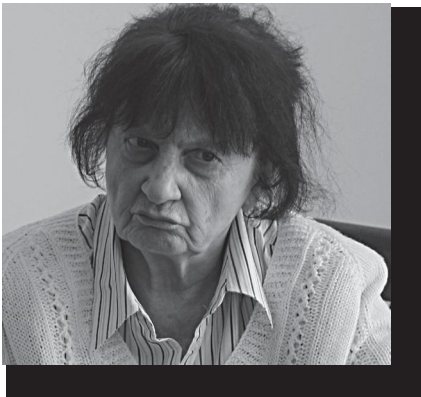

ენა ყოფიერების სახლია. ამ სამყოფელის წიაღში ცხოვრობს ადამიანი, მოაზროვნე და შემოქმედი. ის ამ სამყოფელის მკველია. ენა თვით ყოფიერების სინათლის შემცველი აკვანია.

მარტინ ჰაიდეგერი

ნათელა აფხაიძე

ენა, იმეფველება, აზროვნება

1. ენათა პარტიტურა და სამყაროს ფერადი პალიტრა

ქართული სიტყვა წააგავს კლდის ლოდს, თითოეული განსხვავებული სიტყვა – ქვაში ნაძერწ ქანდაკებას, ბრინჯაოში ჩამოსხმულ კომპოზიციას, ხოლო წინადადებაში გამოჭედილი აზრი – კლდეების ჯებირებში ჩასმულ ფერწერულ ტილოს, ქართული სამყაროს სემანტიკური აღქმის სურნელით აღვსილს.

ქართული ენა მოითხოვს არა ენის ჩლიფინსა და ბგერებზე სრიალს, არამედ ბგერებზე მტკიცედ და მყარად დგომას, აზრის მკვეთრად და მკაფიოდ ჩამოყალიბებას, ინტონაციის სიღრმეს, დამაჯერებლობასა და აზრის სიღიადეს.

ქართული ენა ვერ იტანს უსუსურობას, მისავათებულობას, სიყალბეს, სიცრუეს, პირფერობას; ითხოვს სრულფასოვნებას, აზრის ლაპიდრობასა და სრულქმნილებას.

ქართული წინადადების იმპლიციტიურ არსში ისმის ბუნების პოლიფონიური იდუმალი ბუბუნი; ქართველ კაცში ქვეშეცნეულად დაფარული ზეაწეულობა, რაინდობა, ხოლო ქართველ ქალში ჩაძირული ფესვებამდგარი კლდეა და იაენანის ჰანგების ყოვლისშემძლეობა, ვეფხვთან მორკინალი ყმის დედის საოცარი გოდება – თანაგანცდის საოცარი ნიმუში.

რუსული ენა პუანტებზე მდგომი ენაა; როგორც კი ჩამოცურდები, ენა კარგავს თავის ნამდვილ სახეს – ფილიგრანობას, სინატიფეს, მუსიკალურ ჟღერადობასა და აზრის სიძლიერეს (სიმძაფრეს). ეს მაქმანებიანი სამყაროა, რომლის უგულვებელყოფა აკნინებს მის სულს, მასში ჩაძირულ აზრებს ელფერს უკარგავს. ის ამავდროულად სიტყვის მრავალწახნაგოვანი სემანტიკით გაჟღენთილი პოლიფონიური ენაცაა.

რუსული ენა, შედის რა ინდოევროპულ ენათა ჯგუფში, ადვილად ახერხებს ამ ჯგუფში შემავალი ენების ლიტერატურული მეგვიდრეობის სრულყოფილად და სრულფასოვნად თარგმნას. მისი ცოდნა გზამკვლევა მსოფლიო ლიტერატურული საგანძურის გასაცნობად.

გერმანული ენა არქიტექტურული ენაა. მისი სტრუქტურა მოვლენების პოლიფონიური გააზრების საშუალებას იძლევა. პოლიფონიური მუსიკის მსგავსად მასში ჩაძირულია მოვლენების ცალკეული სურათები, რომლებიც მთლიანობაში ქმნიან ერთ უზარმაზარ აზრობრივ ტილოს – ერთ აზრობრივ ხატს.

გერმანული ენის სინტაქსური სტრუქტურები მეტად მკაფიოა. სინტაქსური სინონიმია იძლევა აზრის ფართო მოცულობით გავრცელების საშუალებას.

შეიძლება ითქვას, რომ ამ ენაში დავანებულია ენების სააზროვნო სისტემებში გამეფებული ყველა სიძნელე – სქესი, ბრუნება, უღლება, ზმნის ანალიტიკური ფორმები; ამავდროულად ერთი მხრივ, სინტაქსის ერთ-ერთი ურთულესი სახე – ჩარჩოს კონსტრუქცია, ხოლო მეორე მხრივ – ხაზოვანი კონსტრუქციები თავიანთი მრავალფეროვანი თუ მრავალწახნაგოვანი ფორმებით. ეს ორი ერთმანეთის საპირისპირო კონსტრუქცია ხელს კი არ უშლის ერთმანეთს, პირიქით, ავსებს და ქმნის ნოყიერ ნიადაგს აზრის ნათლად, მკაფიოდ და სრულყოფილად ჩამოყალიბებისათვის.

ინგლისური ფერწერული ენაა, ხოლო რაც შეეხება **ფრანგულს** და **იტალიურს** – ისინი მუსიკალური ენებია.

ქართული ენა არის ღრმა, უნაპირო, ბრძენი, თავმდაბალი და მიუწვდომელი, ვითარცა გონება და სიყვარული. მისი სათავე ისევე უცნობია, როგორც მელქისედეკ მამამთავრისა. მასშია მთელი საქართველო. გაზაფხულზე გაშლილი ვარდივით მშვენიერია იგი და აზლად-ამოსული მზის ცხოველსმყოფელი სხივივით საამო, ცისფერია მისი სამოსი, ზეცაა მისი საწყისი, უფალია მისი მშობელი და მფარველი. სიტყვა მისი მჭრელია, ვითარცა დავით აღმაშენებლის ზმალი, ძლიერია, როგორც სვეტი ცხოველი და ნაზი, ვით ყვავილზე მარგალიტად დაკიდული დილის ნამი.

*სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი
უწმიდესი და უნეტარესი ილია მეორე*

2. გრამატიკის რაობა

წინადადების სწორი წაკითხვისა და მისი შინაარსის სწორი ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა **გრამატიკის სინტაგმატური და სინტაქსური ცოდნა** იმთავითვე ტექსტის ჰორიზონტალური მსვლელობის სწორი აღქმა საძირკველია ტექსტის ადეკვატური აღქმისა და ავტორის ნააზრევის სწორი გაგებისათვის. ასეთი სახის მიდგომა იძლევა საშუალებას:

- თავად ტექსტი გააზრებულად და ადვილად იქნას აღქმული, ხოლო საჭირო შემთხვევაში ადვილად შე(და)სწავლილიც;
- სწორად ჩამოვაცალიბოთ სათქმელი, მით უმეტეს და განსაკუთრებით, რთული აზრი;
- გააზრებულად შევისწავლოთ ენის ფუნდამენტური კანონზომიერებები; როგორც ჰორიზონტალური, ასევე გრამატიკის ვერტიკალური ჭრილის ცოდნა, საყრდენია შედეგებზე ორიენტირებული განათლებისათვის;
- მიღწეულ იქნას, რომ განათლებამ და საგანმანათლებლო საქმიანობამ შეიძინოს პრესტიჟულობა ასეთი სახის ფუნდამენტური ცოდნის წყალობით;
- გვეჩვენოს მტკიცე საყრდენი დიალექტიკური მსჯელობისათვის;
- გვეხმარება აზრის სწრაფ ჩამოყალიბებაში;
- ღრმად გავაანალიზოთ მოვლენები;
- ზუსტად, სწორად და ადეკვატურად ვთარგმნოთ ტექსტი უცხო ენებიდან;
- გადავწყვიტოთ “მანქანური” თარგმნის პრობლემები;
- ხელი შევუწყოთ ორატორული მეტყველების ჩამოყალიბებას, რაც თავისთავად ნიშნავს ტექსტში სიტყვის სემანტიკისა თუ წინადადების შინაარსის სწორ წვდომას.

ყოველივე ზემოთქმული იძლევა საშუალებას, ხმაში სწორად იქნას ჩაქსოვილი სიტყვისა თუ წინადადების სემანტიკა. ის, რაც დაფარულია წერისას, ზეპირი მეტყველების დროს იწყებს ზედაპირზე ამოსვლას. ორატორს ეძლევა საშუალება, ინტონაციით და ლოგიკური მახვილებით ხაზი გაუსვას არსებით სათქმელს.

ორატორული ხელოვნება მოითხოვს მაღალ სალიტერატურო ენას, მაღალ სტილს, დღევანდელი ოფიციალური სტილისგან განსხვავებით, რომელიც დამძიმებულია მომეტებული, მომძლავრებული უცხო სიტყვებითა და კალკებით.

ორატორულ ხელოვნებაში ყოველ სიტყვას დიდი წონა გააჩნია, ყოველ შემთხვევაში, უნდა გააჩნდეს, მაშინ როდესაც ყოველდღიურობაში, დღევანდელ ყოფაშიც, ქართული სიტყვების მნიშვნელობა დაკნინებულია.

მეცნიერების ნებისმიერ სფეროში მაღალი განათლების საფუძველია ტექსტის სწორი წაკითხვა, მისი ადეკვატური აღქმა. დაფარული აზრის წვდომის ერთ-ერთი ხელშესახები გასაღები სწორედ ენაა. ენა ხდის უჩინარ აზრს საჩინოდ. ენის ანატომიის კარგი ცოდნა საწინდარია სწორედ ჩვენს სამყაროში არსებული ცოდნის საგანძურის ადეკვატური შემეცნებისთვისაც და მისი გამოყენებისთვისაც.

3. ენა, მეტყველება და გლობალური აზროვნება

3.1. ენა და ორატორული ხელოვნება

რას ნიშნავს ორატორული ხელოვნების დაუფლება?¹ პირველ რიგში, თავის ტვინის მარცხენა და მარჯვენა ჰემისფეროების მთლიანად დატვირთვას, რაც აძლევს ინდივიდს საშუალებას, სრულყოფილად დაეუფლოს გამთლიანებულ აზროვნებას²; ხოლო რაც შეეხება თავად გამთლიანებულ აზროვნებას, ის იძლევა კოსმოსში „გასვლის“ საშუალებასა და ტრანსცენდენტული ცოდნის მიღებას.

რა ევალეზა მარცხენა ჰემისფეროს?

1. ნებისმიერი მოცემული ენის ფონეტიკური წესების დაუფლება, როგორც თითოეული ბგერის სწორი, ასევე ყოველი სიტყვის მართებულად, გამართულად, წესისამებრ წარმოთქმა;
2. ტექსტის სინტაქსური ანალიზი, ანუ წინადადებების სწორი აზრობრივი დაყოფა;
3. ტექსტის სინტაქსური ანალიზი, ანუ ცალკეული აზრობრივი ერთეულების ფუნქციის განსაზღვრა წინადადებებში;
4. ტექსტის მორფოლოგიური ანალიზი, ანუ რატომ იქცევა წინადადების ესა თუ ის წევრი სხვაგვარად – რა მორფოლოგიურ წესს ემორჩილება;
5. ტექსტის ლექსიკური ანალიზის წარმართვა – რა მართავს წინადადებების წევრებს, ანუ წარმართველი მეტყველების ნაწილების (ზმნების, არსებითი სახელების, ზედსართავი სახელების, ზმნიზედების) სიღრმისეული სემანტიკური ანალიზი; ყველა ენისთვის თვისებრივია კერძოდ მისთვის დამახასიათებელი მართვა და ამის ცოდნა, მისი დანახვა წარმოადგენს ენის შესწავლის დროს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხს, ვინაიდან ენა ამა თუ იმ ხალხის სამყაროს შექმნების უშუალო ამსახველი და წარმომჩენია;
6. დასასრულ, ტექსტის ზეპირად, შეუცდომლად დასწავლა, რაც ნიშნავს:
  - I. სიტყვების მარაგის დაგროვებას;
  - II. სინტაქსური მოდელების სწორად ხმარებას;
  - III. და, რაც მთავარია, მეხსიერების გაწაფვას, ანუ დამახსოვრების ხელოვნების დაუფლებას, განსაკუთრებით კომპიუტერიზებულ სივრცეში, როდესაც ადამიანის მეხსიერება სულ უფრო და უფრო ჩლუნდება.

რა ევალეზა მარჯვენა ჰემისფეროს? მხატვრული კითხვა, რაც გულისხმობს ხატოვანი აზროვნების დაუფლებას. **რის საფუძველზე?** უპირველეს ყოვლისა, მარცხენა ჰემისფეროში ჩატარებული ყველა ანალიზის საფუძველზე, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს წასაკითხი ტექსტის სწორი სემანტიკური კუთხით წარმოჩენას.

აი, რას ევალეზის მარცხენა ტექსტის სემანტიკური კუთხით სწორი წარმოჩენა:

- ვინაიდან ნებისმიერ ენაში სიტყვას აქვს მრავალგვარი მნიშვნელობა, ამიტომ უნდა მოხდეს ტექსტში სიტყვის სწორი სემანტიკური რეალიზაცია, ანუ სიტყვის იმ ერთადერთი მნიშვნელობით წარმოჩენა, რაც მას კონტექსტში აკისრია;
- სიტყვის იმ ელფერით, იმ სემანტიკური შეფერილობით წარმოთქმა, რასაც მისგან ტექსტის შინაარსი მოითხოვს;
- გამოყენებულ უნდა იქნეს ხმის მოდულაციის ყველა რეგისტრი, ყველა სახის პაუზა და მუსიკაში არსებული ყველა ნიუანსი;
- საჭიროა სახის ნაკეთების, მიმიკის დახვეწა, რაც განაპირობებს მოცემული სიტყვის სემანტიკის უფრო სრულად და წინადადების შინაარსის უფრო ნათლად წარმოჩენას;
- საჭიროა აქსტიკულაციის დაუფლება, ანუ ხელების ოპტიმალურად გამოყენება, რასაც იგივე დანიშნულება აქვს, რაც მიმიკას;
- საჭიროა ტორსის კონტროლირება, ანუ შენი თავის გარედან დანახვა, რამდენად ადეკვატურია იგი არსებულ ვითარებაში;

¹ Paul L. Soper, Basic Public Speaking. - Oxford University Press, 1963, 3d ed. - illus. xviii, 369 pp. ავტორი ამ წიგნისა, რომელსაც ჰქვია „ორატორული ხელოვნების საფუძვლები“, მკითხველს მიმართავს სიტყვებით: „სწორი აზროვნების დაუფლება – აი, ყველაზე უფრო ძვირფასი გაკეთილი, რომელსაც თქვენ ამ კურსიდან დაისწავლით“. ასე ესმინება წინამდებარე წერილი და ჩვენ მიერ მოხმობილი წიგნი ერთმანეთს: სწორი აზროვნების გარეშე წარმოუდგენელია ორატორობაში დაოსტატება (რედ.).

² იხ.: Ротенберг В. С., Бондаренко С. М. Функционвльная асимметрия полушарий мозга, типы мышления и обучение // Мозг. Обучение. Здоровье: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 1989. - С. 158-177 (რედ.).

– მარჯვენა ჰემისფეროს დატვირთვისას ყოველივე ზემოთქმულს საფუძვლად უნდა ედოს დახვეწილი, რაფინირებული მგრძობელობა, შინაგანი ცეცხლი, წვა და დიდი ენერჯის ძალისხმევა.

როგორც დავინახეთ, სწორედ ორივე ჰემისფეროს ჰარმონიული მუშაობა მისცემს ინდივიდს საშუალებას, დაეფულოს როგორც სწორ აზროვნებას, ასევე სწორ მეტყველებას; ხოლო აზროვნების ასეთი სახით წარმართვა მისცემს საშუალებას, გასცდეს ემპირიულ წარმოდგენებს, სრულყოს მარჯვენა ჰემისფეროში არსებული ინტუიციური შესაძლებლობები, გავიდეს ირაციონალურ (ტრანსცენდენტულ) განზომილებაში და მიუახლოვდეს ჭეშმარიტ ცოდნას.

3.2. ავთენტური და ლოგიკური მენსიერება და მათი ურთიერთდამოკიდებულება

ლოგიკური მენსიერება მეფეა, რომელსაც უნდა ექვემდებარებოდეს როგორც მექანიკური, ვიზუალური და სმენითი, ასევე ასოციაციური მენსიერება. დაქვემდებარებული მენსიერების გამოყენება, ამ გზაზე სიარული, საბოლოოდ მაინც მოითხოვს განზოგადებას, ენის მოვლენების არსის განხილვას და ლოგიკურ-აბსტრაქტულ აზროვნებამდე მის დაყვანას.

ენაში ავთენტური მეთოდის გამოყენება წააგავს გაუკვალავი გზით ციკაბო მთაზე ასვლას – ან დაცურდები, ან მხოლოდ დიდი წვალების შეძლეგ, დროისა და ენერჯის უზომო დანაკარგის ხარჯზე, მიაღწევ დანიშნულ ადგილს.

რაც შეეხება ლოგიკის საფუძველზე ენის შესწავლას, ის აძლევს ინდივიდს საშუალებას, უკვე ადრეულ ასაკში, მცირე დროში, ინტელექტუალურ ცნობიერებაზე დაყრდნობით დაასრულოს ენის მატერიალური, ხელშესახებ-თვალსაჩინო სამყაროს კვლევა-ძიება, რაც მოგვიანებით მისცემს მას საშუალებას, შეიმეცნოს ენის უფრო ღრმა, სულიერი პლასტები და ჩასწვდეს ენის კოსმოსურ არსს.

დაბოლოს, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ენის ლოგიკური გააზრება

- აყალიბებს ანალიტიკურ აზროვნებასა და ლოგიკურ მსჯელობას;
- ხელს უწყობს მენსიერების გაწაფვას, ჩვეების გამომუშავებას, ნასწავლი მასალა „გადაიტანოს“ და შეინახოს მენსიერების ნიშაში;
- ხელს უწყობს სწორი მეტყველების ჩამოყალიბებასა და ხატოვანი აზროვნების გაღრმავება-სრულყოფას. ეს უკანასკნელი ამახვილებს, აფაქიზებს მარჯვენა ჰემისფეროში არსებულ ინტუიციას.

3.3. წინადადება, როგორც ხელოვნების ვანტაჟული სამყარო

წინადადება წააგავს არქიტექტურულ ნაგებობას, რომელიც შედგება სხვადასხვა ყაიდისა და დანიშნულების დარბაზისგან; ზოგი დარბაზი იძენს დამოკიდებული წინადადებების სახეს, ზოგი ინფინიტივური კონსტრუქციების ან რთული და ზერთული განსაზღვრებითი სინტაგმების ფორმას.

წინადადებაში გამოყენებული რთული სიტყვები ემსგავსება კომპოზიციურად რამდენიმე ფიგურისგან აგებულ ქანდაკებებს, დანარჩენი სრულმნიშვნელოვანი სიტყვები ცალკეულ ქანდაკებებს, ცალკეულ კომპოზიციებს, არასრულმნიშვნელოვანი სიტყვები – წინდებულები და კავშირები თავიანთი პლასტიკითა და ფუნქციით წააგავს აკრობატს, აკრობატივით მოძრავია.

წინადადების სემანტიკა იძლევა ფერწერულ სურათს, წარმოსახვით ხატს.

რაც შეეხება ენის მუსიკალობას, ის მთელი სისრულით სწორედ ორატორული ხელოვნების პროცესში მჟღავნდება.

წინადადების იმპლიციტურობა შეფარულია ტექსტის ინტერპრეტაციაში – მის ჰერმენევტიკაში. რაც შეეხება კონტექსტის ექსპლიკაციას, ჭეშმარიტად ის მხოლოდ ცალკეულ ინდივიდში მჟღავნდება.

ჩნდება კითხვა – რა კავშირი შეიძლება ჰქონდეს ენას კოსმოსთან?

თუ კოსმოსთან მიახლოების, სამყაროს აზრების შეცნობის მიზნით ადამიანები მიმართავენ სხვადასხვა სულიერ და რელიგიურ გზას (ლოცვას, მედიტაციას და სხვ.), ასევე სჭირდება ენასაც ჩაღრმავება-ჩაძიება. გასათვალისწინებელია, რომ ეს გზა ყოველთვის როდი იქნება ჭეშმარიტი.

ენაში ფარულად, იმპლიციტურად, მთელი სამყაროსეული ცოდნა ჩაღებული, მაგრამ მას გამჟღავნება,